

CZIRE SZABOLCS

A JÉZUS-SZEMINÁRIUM: BEMUTATÁS ÉS BÍRÁLAT

A történeti Jézus-kutatás egészen új fejezete nyílt meg azon kutatócsoport közös munkába állásával, amelyet Robert W. Funk 1985-ben *Jézus-Szeminárium* néven kezdeményezett. Jelen írás a Jézus-Szeminárium tevékenységének fontosabb állomásait időrendi sorrendben haladva mutatja be

1. Jézusi mondások

A tömörülés eredeti célkitűzése így hangzott: „a Jézus nevével kapcsolatba hozott minden töredéknek a megvizsgálása, hogy meghatározhassuk, amit Jézus valóban mondott”.¹ A jézusi mondások eredetiségének vizsgálata ügyében tett első lépésként a Szeminárium összeállította mindazoknak a Jézusnak tulajdonított mondásoknak a listáját, amelynek keletkezése a Kr. u. 300 előtti időre tehető, tehát a bibliai könyvekben, az apokrif evangéliumokban és egyéb korai keresztény iratokban szereplő mondásokat.²

Ezt követően el lehetett kezdeni az egyes mondások hitelességének vizsgálatát. A csoport tagjai folyamatos tudományos levelezést folytattak egymással, amelyben számos álláspontot vetettek fel, majd évente kétszer összegyűlve összegezték a kutatási eredményeket. Miután az egyes álláspontok letisztultak, az egyes mondásokat szavazás alá bocsátották. Annál a felismerésénél fogva, hogy a kutatók nem kedvelik a túlegyszerűsített válaszokat, a szavazásnál nem két kategória, hanem négy kategória állt rendelkezésre, amelyeket a hitelesség szempontjából csökkenő sorrendben a következő színekkel fejeztek ki: piros, rózsaszín, szürke és fekete. Ugyanakkor a titkos szavazáshoz használt négy szín értelmezésére két verzió közül választhattak a kutatók:

Az első lehetőség (mondások és tettek)³:

piros: Ezt egyértelműen azon alapadatokhoz sorolnám, amelyek alapján meghatározhatjuk, ki volt Jézus.

rózsaszín: Ezt fenntartással (vagy módosítással) sorolnám az alapadatokhoz.

szürke: Ezt nem sorolnám az alapadatokhoz, de néhány tartalmi elemét esetleg felhasználnám Jézus kilétének meghatározásakor.

fekete: Ezt nem sorolnám az alapadatokhoz.

A második lehetőség (mondások):

piros: Ezt kétségtelenül mondta Jézus, vagy valami nagyon hasonlót.

rózsaszín: Jézus valószínűleg mondott valami ehhez közelállót.

szürke: Jézus ezt nem mondta, de gondolatilag rokonságban áll vele.

fekete: Jézus ezt nem mondta; ez egy későbbi vagy eltérő szemléletmódot vagy tartalmat képvisel.

A tettek megítélése esetében még a további kiegészítéssel éltek:

piros: Ennek az adatnak a történelmi hitelessége elvitatathatlan; nyomós bizonyítékok hitelesítik.

rózsaszín: Ez az adat valószínű; jól illeszkedik az igazolható anyaghoz.

szürke: Ez az adat lehetséges, de nem igazolható; hiányoznak a bizonyítékok.

fekete: Ez az adat valószínűtlen; nem illeszkedik az igazolható anyaghoz, többségében vagy egészében fiktív.

A hivatalos álláspontok mellett egy egyezményes is létrejött:

piros: Ez Jézus!

rózsaszín: Nagyon jézusinak hangzik.

szürke: Hát, esetleg.

fekete: Itt valami hiba van.

A Szeminárium tudományos tevékenységének első hat évét vette fel ez a mondások eredetiségét vizsgáló időszak, amelynek eredményét a *The Five Gospels (Az öt evangélium)* című, négy színű szedéssel megjelent kötetben rögzítették. A könyv címe már tükrözi azt a konklúziót, hogy a pirossal és rózsaszínnel értékelt mondások mindössze öt evangéliumban találhatóak, a négy újszövetségi kanonikus evangéliumban, és az apokrif Tamás evangéliumában.

Az eredmény számokra lefordítva a következőt mutatja:

Evangélium elnevezése	mondások száma összesen	piros- mondások	rózsaszín- mondások	szürke- mondások	fekete- mondások
Máté	420	11	60	115	234
Márk	177	1	18	66	92
Lukács	392	14	65	128	185
János	140	0	1	5	134
Tamás	201	3	40	67	91

Általánosságban az állapítható meg, hogy azok a mondások nyertek piros vagy rózsaszín besorolást, amelyek hangvétele nem jellegzetesen keresztényi. Ezek között találunk például olyan általános érvényű, aforizmaszerű mondásokat, amelyeket minden sajátos teológiai tanítástól szabad etikai szabályként értelmezhetünk. János evangéliumában az egyetlen rózsaszín-

mondás az, hogy nincs becsülete a prófétának saját hazájában (Jn 4,44), és a Márknál szereplő egyetlen piros-mondás az „Adjátok meg a császárnak, ami a császáré, és az Istennek, ami az Istené.” (Mk 12,17)

A másik legpozitívabban értékelt kategóriát a Q-val jelölt beszédforrásból származónak ítélt mondások képezik. Ezek között az öt legtöbb szavazatot nyert mondás a következő:

„aki arcul üt jobb felől, tartsd oda másik arcodat is” – Mt 5,39b.

„Ha valaki pereskedni akar veled, és el akarja venni az alsó ruhádat, engedd át neki a felsőt is.” – Mt 5,40.

„Boldogok vagytok, szegények, mert tiétek az Isten országa.” – Lk 6,20a.

„Ha pedig valaki egy mérföldnyi útra kényszerít, menj el vele kettőre.” – Mt 5,41.

„szeressétek ellenségeiteket” – Lk 6,27b.

A hiteles, Jézusnak tulajdonított mondások számát illetően sorrendben Tamás evangéliuma következik, amely a Q-hoz hasonlóan elbeszélő részek nélküli mondásgyűjtemény. E tekintetben több bíráló is nagyon messzemenő következtetéseket vont le, de látni kell azt, hogy mindössze két olyan mondás kapott piros vagy rózsaszín értékelést Tamás evangéliumában, amelynek nincs párhuzama a kanonikusoknál.⁴

A színekkel való szavazás volt az egyik olyan vonatkozása a Szemináriumnak, amely nagy feltűnést keltett, és amelyre a világi média is hevesen reagált. Jézus „befeketését” látták, vagy legalábbis azt igyekeztek láttatni. Ugyanakkor összehasonlítások születtek a 20. században divatosná vált piros betűs bibliákkal, amelyekben Jézus szavait piros szedéssel emelték ki. A tömegmédiá emberei előszeretettel jósolgatták, hogy ezentúl Jézus szavai négy színben fognak tündökölni a Bibliában aszerint, hogy azokat tényleg mondta-e Jézus, vagy sem.

A média tehát leginkább a Szeminárium negatív megállapításait igyekezett kidomborítani. A legnagyobb figyelmet a következő mondások feketével való jelölése váltotta ki: a föld sójával kapcsolatos mondás (Mt 5,13), a kereszt hordozása (Mk 8,34), és az újjászületés sürgetése (Jn 3,3). A kereszttel kapcsolatos hét mondás mindenike⁵, továbbá az önmagára vonatkozó mondások legtöbbször, beleértve, amikor Messiásnak mondja magát (Mk 14,62), vagy „az út, igazság és élet” (Jn 14,6) mondás is a leghevesebb tiltakozás tüzeiben álltak. Továbbá mindazok a mondások, ahol a világ végéről és az utolsó ítéletről esik szó, valamint az olyan jellegű „monológjai” Jézusnak, amelyeknél nem voltak jelen szemtanúk, akárcsak a halála utáni események előjelzéséről szóló mondások.

Általában elmondható, hogy a Szeminárium eredményeinek értelmezése körül meglehetősen nagy zűrzavar keletkezett. Ennek legfőbb oka a színek eltérő értelmezésében keresendő. A feltűnést kergető média általában arra a sarkított értelmezésre épít, hogy a piros „határozottan igen”, a fekete „határozottan nem”, innen levezetve pedig a rózsaszín „valószínűleg igen”, a szürke „valószínűleg nem”. Az olvasók előtt ezt az értelmezést könnyű volt

logikusnak feltüntetni, de benne mégis a Szeminárium által gondosan körülírt értelmezés eltorzítását kell látnunk. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a Szemináriumon belül is ne lettek volna viták a szürke értelmezését illetően. Úgy tűnik, hogy a legnagyobb gondot a szürke jelentette. A *The Five Gospels* „hivatalos” álláspontja szerint a szürke „a feketének egy árnyaltabb formája”⁶, míg többen azt az értelmezést javasolták, hogy a szürke inkább „a rózsaszínek egy árnyaltabb formája”. Vagyis a vita tárgyát az képezte, hogy a szürke vajon „valószínűleg nem”, vagy inkább „esetleg igen”. Ez egyeseknek szőrszálhasogatásnak tűnt, másoknak viszont lényeges kérdést jelentett.⁷ *Marcus Borg* szerint a leghelyesebb a szürke jelentését nem a „valószínűleg nem autentikus”, hanem „az ítélet bizonytalan” vonalán meghatározni, amely alapvetően sokkal pozitívabb megítélését adja az eredményeknek, mint amit a népszerű média igyekezett bemutatni. A szürkével jelzett mondasok tehát azok, amelyek felé a jövő kutatása a legnagyobb figyelemmel kell, hogy forduljon.⁸

Ismerve egyfelől a bibliakutatók általános kételkedő alapállását, különösen olyan tendenciózus irodalom esetében, mint az evangéliumok, másfelől a Jézus-Szeminárium által használt módszer szigorúságát, a kutatás eredményeit nagy pozitívsággal is értelmezhetjük.

Norman Perrin 1967-ben megjelenő könyvében⁹ szerkesztéstörténeti megközelítéssel megpróbálta megállapítani az evangéliumok elbeszéléseinek azt a „tovább már nem redukálható minimumát”, amelynek történeti autentikussága elvitathatatlan, és amelyet a kutatók munkájuk során biztos közös alapként használhatnak. *Perrin* több olyan kritériumot is megfogalmazott, amely ma is érvényes a történeti hitelesség vizsgálatánál. Ő maga alapvetően a következőt fogalmazta meg: „a szinoptikus hagyomány természete olyan, hogy a bizonyíték terhe az autentikusságot vonja maga után”¹⁰, amely filozófia a következő népszerű mottóként vált ismertté: „Ha kétségeid vannak, hagyd ki.” A Jézus-Szeminárium ezt a módszertani szkepticizmust tette munkaelvévé.¹¹ Ez azt jelenti, hogy inkább a kihagyás irányában hibáztak, mintsem a belefoglalás irányában, így ami bekerül, annak autentikussága szinte elvitathatatlan. Szintén *Borg* állapítja meg, hogy néhányan a résztvevők közül szinte mindig feketével szavaztak, és mindössze néhány fekete szavazat már érezhetően lefele módosította a végeredményt¹². Mindezt figyelembe véve igazán meglepő a pirossal vagy rózsaszínnel jelölt mondasok jelentős száma. *Mark Allan Powell*, aki a kérdést részletekbe menően tanulmányozta, a következő megállapítást teszi: „A történet tehát, amelyről félretájékoztatták a világot, nagy vonalakban így szól: kétszáz történész a szigorú kritikai vizsgálódás módszerét használva kimondja, hogy a Jézusnak tulajdonított mondasok mintegy 18 százaléka hiteles azokban a könyvekben, amelyek a Jézus halála utáni nemzedék idején íródtak olyan emberek által, akiknek írói szándéka nem az objektív, elfogulatlan tájékoztatás volt.”¹³

Ezzel szemben a szenzációhajhász média, a történet lényegét elhibázva, messzemenő következtetéseket és jóslatokat igyekezett levonni a saját szán-

dékosan eltorzított közléseiből, például affélét, hogy a tudományos kutatás nem tudta igazolni a keresztény vallás alapjait.

2. *Jézus életeseményei és tettei*

A beszédek vizsgálata után a Szeminárium Jézus életeseményeinek és cselekedeteinek vizsgálatába fogott, amellyel egy következő kötet kiadását készítették elő.¹⁴ A munka során külön szavaztak a történetekre „mint egészre”, és külön az esemény tételes megfogalmazására (pl. Jézus Betlehemben született; Jézus meggyógyította Péter anyósát). Ugyanakkor az egyes életesemények kapcsán az írott változat mellett további változatokról is szavaztak, hogy az esemény valószínűségét és kimenetelét alaposan körül tudják járni. Például, amikor azt a kijelentést mérlegelték, hogy „Mária emberi szexuális együttlét nélkül esett teherbe” (fekete), akkor tucatnyi hasonló megfogalmazást is felvetettek, mint például: „Jézus fogantatása Mária és József jegyességének idejére esett” (szürke), vagy „Mária erőszak vagy csábítás útján esett teherbe egy ismeretlen embertől” (szürke). Végül azt a kérdést is feltették, hogy valóban Máriának hívták-e Jézus anyját (piros).

Az esetleges félreértések elkerülése végett a különféle szövegjavaslatokat igen nagy gonddal fogalmazták meg. Ez kiemelten érvényes volt olyan teológiaiag nagyon eltérő értelmezéseket lehetővé tevő kérdések esetében, mint például Jézus feltámadása, ahol különbséget tettek a „testi” (fekete), „empirikusan igazolható” (fekete) és hasonló megfogalmazások között.¹⁵

Ennek a kötetnek a megjelenését – és általában az előkészítő munkát – közel sem kísérte olyan éles figyelemmel a média, mint az előzőt. Pedig a kapott eredmény igen hasonló a korábbihoz: a 176 eltérő eseményből 10 kapott piros és 19 rózsaszín szavazatot, ami a hitelesnek ítélt 18 százaléknyi mondástól csak két százalékkal marad le.

3. *Konszenzus-keresés: a közös Jézus-arc*

A jézusi mondások, életesemények és tettek hitelességének átfésülése után természetesen jelentkezik a törekvés egy olyan kötet megjelentetésére, amely a Szeminárium tagjainak Jézusát mutatná be. A hitelesnek ítélt mondások és tettek alapján 1999-ben ugyan megjelent egy kötet, amely a Jézus-Szeminárium egyetértésének jegyében született, és amely a „Jézus evangéliuma” címet viseli¹⁶, a közös Jézus-arc megfogalmazását az immár közös evangélium eltérő értelmezése késlelteti. Azt azonban látni kell, hogy sohasem szerepelt a Szeminárium célkitűzései között az, hogy a tagjaiban egy egységes Jézus-képet alakítson ki. Vannak azonban közös pontok, és elsősorban erről az alapról kívánnak elindulni. Ebben a szellemben gyűltek össze 1997 októberében és 1998 márciusában, amikor az egyes kutatók sorra bemutatták a maguk Jézus-képét. Arról azonban még nem született döntés, hogy az anyag egybedolgozva vagy egymás mellé nyomtatva jelenik majd meg. Itt elsősorban három nevet kell kiemelni, mint akik saját Jézusról alkotott portréjukat már több önálló kötetben is megpróbálták megrajzolni, mint

például *Robert Funk*, *John Dominic Crossan* és *Marcus Borg*¹⁷. Az utóbbi időben pedig egyre inkább jelentkezik az a törekvés, hogy egyetlen egy köteten belül szólaljanak meg a nagyobb tekintélyű kutatók egy-egy részletkérdés tisztázása érdekében¹⁸, ugyanakkor évente nagyszabású konferenciák anyaga jelenik meg egy-egy kötetben.¹⁹

Mark Allan Powell²⁰ a következőkben lát egyöntetű konszenzust a Szeminárium tagjai között:

Keresztelő János tanítványaként indult Jézus, de visszautasította egyfelől vezetőjének aszketikus életét, másfelől üzenetének apokaliptikus jellegét, amely szerint a megtérést egy közelgő végítélet sürgeti. Ezzel szemben Jézus számára Isten országa (Isten királysága) egy már jelenlevő valóság, amelynek ő a minden társadalmi réteg felé megnyitott asztalközösség gyakorlásában adott látható kifejezést. Testvéri közösséget vállalt a társadalom megbélyegzettjeivel, míg kigúnyolta az üres tartalmakra támaszkodó emberi magatartást. Karikatúrájának kedvelt célpontjai a gazdagok, a vallási vezetők, de még saját vérszerinti rokonai is. Jézus számára szükségtelen minden, ami földi kötöttséget jelent, és ide sorolható a templom, papság, vallási előírások, sőt még a család is.

Előszeretettel tanított példázatokban és döntés elé állító – gyakran elentmondásos – hasonlatokban, amelyek kihívást jelentettek a hétköznapi gondolkodás számára. Ugyanakkor használt közszájon forgó közmondásokat, de valószínűleg nem idézte a szentiratokat. Vándortanítóként ételadományokból élt, miközben faluról falura járva szokatlan (szélsőséges) tanítását hirdette, amelyben nem kapott helyet a bűnbánatra, böjtre vagy a szombat megtartására való felhívás, sem semmiféle teológiai fejtegetés Istenről. Üzenete a társadalmi konvenciók megváltoztatását célozta, de a társadalmi átalakulásra vonatkozóan nem képviselt egy nagy átfogó programot.

Követők csatlakoztak hozzá, akiknek kérdéseire sosem adott direkt válaszokat, vitába nem elegendett, és önmagáról jóformán nem ejtett szót. Követői azt gondolták róla, hogy démonokat tud kiűzni, és betegségeket gyógyítani, aminek tudatában és személyes hatásának köszönhetően többeket pszichoszomatikus betegségeiktől szabadított meg, amit ő annak demonstrációjaként értékelt, hogy az élet itt és most az lehet, aminek lennie kell.

Útja Jeruzsálem felé tartott, ahol ő valamiféle templomi incidenst provokált, aminek következtében letartóztatták, és tárgyalás nélkül sürgetett módon kivégezték.

4. Bírálólat

A Jézus-Szeminárium munkája és főleg annak nyilvánossága a lehető legelesebb bírálólatokat vonta maga után más – többnyire valamely keresztény felekezetet iránt elkötelezett, esetleg egyházi keretben tevékenykedő – kutatók részéről. A legtöbb energiát a Szeminárium bírálólatába *Craig Blomberg* baptista lelkész és a Denveri Teológia újszövetségi tanára²¹, *Luke Timothy Johnson*²² katolikus részről és az ókortörténész *N. T. Wright*²³ anglikán lel-

kész fektettek be. A három kutató saját Jézus-portréja nagyban különbözik egymástól, de egy dologban feltétlenül egyetértenek, mégpedig abban, hogy amit a Szeminárium csinál, az teljesen rossz.

A támadások a Szeminárium minden vonatkozását célba veszik, kezdve onnan, hogy a vezetők motivációit az intézményi egyháztól történt korábbi elszakadásuk által okozott frusztráció feldolgozási törekvésében jelölik meg,²⁴ vagy akár népszerűség vagy anyagi haszon hajszolását látják benne. Közben szívesen elfeledkeznek az elvitathatatlan tudományos teljesítményről. *Funk* egyébként erről az egyházi eltávolodásról nyíltan beszél,²⁵ *Crossan* pedig „mindenek ellenére mégis katolikusnak” mondja magát, jóllehet a miséket nem látogatja. Ehhez természetesen szükség van egy, a „hivatalostól” eltérő értelmezésre, amelyet *Crossan* meg is ad: „Megítélésem szerint az teszi az embert kereszténnyé, ha Jézus élete felhatalmazta erre.”²⁶ *Luke Timoty Johnson*, a Szeminárium leghevesebb bírálója is a katolikus klérushoz tartozott, amíg jegygyűrűre nem váltotta a reverendát.

Sok elmarasztalás érte a Szemináriumot a médiában való tudatos jelenléteért.²⁷ Ezzel a Szeminárium, egyfelől a médiában, szinte kizárólagossá vált dogmatikus, fundamentalista kereszténység dominanciáját igyekezett valamelyest kiegyensúlyozni, amit a Westar Institute az egyik célkitűzéseként tűzött maga elé, másfelől pedig a bibliai kutatás munkájába betekintést engedni: „Mi kivetnivaló van abban, ha a kutatók tudása nyilvános tudássá válik? Szívsebészek és úrkutatók hozzászoktak ahhoz, hogy munkájukat bemutassák a nyilvánosságnak, vagy hogy tévériporterek előtt nyilatkozzanak. Most elérkezett az idő a filozófusok, teológusok és társadalomtudósok számára is, hogy ugyanezt tegyék” – mondja *Funk*.²⁸

A pszichológiai aláásás mellett hasonló támadásokkal próbálkoztak a Szeminárium összetétele felől közelítve. Egyfelől kifogásolták, hogy a fehér férfiak képezik a túlnyomó többséget, továbbá, hogy több nagy hírű teológia tanárai hiányoztak a tagok sorából, és különösen, hogy a Szeminárium ökumenikus jellege vitatható. Az ideológiai hasonlóságon aligha kell meglepődni, ha figyelembe vesszük a Szeminárium eredeti célkitűzését²⁹, valamint a kutatás objektív törekvéseit. Kétségtelen, hogy a nagyszámú független hangnak az egyesülése volt az, ami a feltűnést keltette.

A legsúlyosabb kritikák azonban a kutatások nyomán előtűnő Jézus-képet érik, az okot pedig leginkább a hibás kutatási metodológia számlájára igyekeznek írni. Itt többen úgy értékelték, hogy a Szeminárium túl nagymértékben épített az *eredetiség kritériumára*.³⁰ Ennek lényege, hogy „meglehetősen szilárd történeti alapon állunk ott, ahol a Jézus-hagyományt sem a zsidóság, sem pedig a korai kereszténység hagyományaiból nem lehet levezetni”³¹, vagyis abból az elvi álláspontból indul ki, hogy az őskereszténység nem hozott volna létre olyan hagyományelemeket, amelyek kényelmetlenek számára, s ha mégis megőrzött ilyeneket, akkor azok igen nagy valószínűséggel Jézusra vezethetők vissza. Ha a módszer alapján azonban kiiktatunk minden olyan mondást, amelyek jól beleillenek az őskeresztény szemléletbe, akkor ezzel annak is

hangot adunk, hogy Jézus követői képtelenek voltak bármit is megtanulni mesterüktől.

A legélesebb bírálatok azonban a Szeminárium forráshasználatát érték. A Szeminárium első századinak, a szinoptikusokkal egykorúnak vagy korábbinak értékelte a Tamás evangéliumát, aminek keletkezését sok kutató a második századra teszi, és a szinoptikusoktól függőnek minősíti.³² Ugyanakkor többen úgy találják, hogy a Szeminárium túlértékelte a rekonstruált Q-forrás jelentőségét, és az általuk bemutatott történeti Jézus lényegében a Q-forrás Jézusa. Vagyis általában bírálat alá esik a Szeminárium kánonkritikus alapállása.

Végül sokszor elhangzott az is, hogy a Szeminárium bizonytalan saját eredményeinek értelmezésében, és hogy gyakran összetéveszti a „nem igazolható” a „nem hitelessel”. Ugyanakkor nagy eltérések mutatkoznak a tagok között is a tekintetben, hogy vajon milyen következtetéseket kell levonni a Szeminárium eredményeiből. Robert Funk például egy második reformáció hajnalát köszönti³³, Marcus Borg a „húsvét előtti Jézus” és a „húsvét utáni Krisztus” közti viszony tisztázását úgy reméli, hogy közben az utóbbira épülő keresztény hit nem gyengül meg³⁴, míg a Szeminárium útjáról korán levált Burton Back, a híres Q-forrás kutatója a mai kereszténység bírálatában a leg-radikálisabb és legszkeptikusabb álláspontot szólaltatja meg.

A Szeminárium körül felmerült viták részletes bemutatása egy külön tanulmány tárgya. Összegzésként annyi azonban feltétlenül ide kívánkozik, hogy a Szemináriumban mindenekelőtt azt kell látni, amit valójában képvisel. Negatívan fogalmazva: nem a keresztény hitet aláásni akaró szabadelvű lázadók összeesküvő csoportja, és nem is egy szedett-vetett történészgyülekező, akik a tudományos kutatás eszközeivel, közömbös objektivitással keresgélnek. Pozitívan: egy olyan hasonló gondolkodásúakból álló kutatócsoport, akik a történeti Jézusra vonatkozóan néhány hipotézis életképességét vizsgálják³⁵. Az a tény, hogy egy előre felállított hipotézissel végzik munkájukat, attól azt még nem lehet értéktelennek minősíteni, hiszen minden történeti kutatás ezt teszi. A Szemináriumot azonban egyedivé teszi, hogy tagjai közösségbe tömörülve dolgoznak. Gyakran elhangzik, hogy a Szeminárium az újszövetségi kutatóknak csupán egy töredékét képviseli, és ez kétségtelenül így van. De ez önmagában még nem jelent kis számot: a *The Five Gospels* kötetben mindössze hetvennégyen tüntették fel nevüket, de a kötet létrehozásának előmunkálataiban csak az Egyesült Államokból közel tízezer akadémiai illetékességű vett részt.³⁶ A Jézus-Szeminárium csupán egy (vagy legfeljebb néhány) szint képvisel a mai történeti Jézus-kutatás színes palettáján, de ezt kétségtelenül markánsan képviseli.

A Jézus Szeminárium kiadványai:

Funk, Robert W. and the Jesus Seminar: *The Acts of Jesus: The Search for the Authentic Deeds of Jesus*. San Francisco, HarperCollins, 1998.

Funk, Robert W., Roy Hoover and the Jesus Seminar: *The Five Gospels: The Search for the Authentic Words of Jesus*. New York, Macmillan, 1993

Funk, Robert W. and the Jesus Seminar: *The Gospel According to the Jesus Seminar*. Santa Rosa, Polebridge Press, 1999.

Funk, Robert W. and the Jesus Seminar: *The Gospel of Jesus: According to the Jesus Seminar*. Santa Rosa, Polibridge Press, 1999

Funk, Robert W. and the Jesus Seminar: *The Once and Future Jesus* (Lectures from the 1999 Once & Future Jesus Conference). Santa Rosa, Polebridge Press, 2000; *The Once and Future Faith* (Lectures from the 2001 Once & Future Faith Conference). Santa Rosa, Polebridge Press, 2001

Funk, Robert W. with Mahlon H. Smith: *The Gospel of Mark: Red Letter Edition*. Sonoma: Polebridge Press, 1991.

Funk, Robert W., Bernard Brandon Scott & James R. Butts: *The Parables of Jesus: A Report of the Jesus Seminar*. Sonoma, Polebridge Press, 1988.

Hock, Ronald F.: *The Infancy Gospels of James and Thomas. (Scholars Bible)*. Santa Rosa, Polebridge Press, 1996.

Miller, Robert J. (szerk.): *The Complete Gospels: Annotated Scholars Version*. San Francisco, Harper Collins, 1994.

Schmidt, Daryl D.: *The Gospel of Mark. (Scholars Bible I. kötet)*. Sonoma, Polebridge Press, 1990.

Tatum, W. Barnes: *John the Baptist and Jesus: A Report of the Jesus Seminar*. Sonoma, Polebridge Press, 1994.

A Jézus-Szeminárium tagjainak jelentősebb könyvei:

Borg, Marcus J.: *Conflict, Holiness and Politics in the Teachings of Jesus*. Studies in the Bible and Early Christianity 5. New York and Toronto, Edwin Mellen Press, 1984.

_____: *The God We Never Knew: Beyond Dogmatic Religion to a More Authentic Contemporary Faith*. San Francisco, Harper San Francisco, 1997.

_____: *Jesus, A New Vision: Spirit, Culture and the Life of Discipleship*. San Francisco, Harper & Row, 1987.

_____: *Jesus in Contemporary Scholarship*. Trinity Press International, 1994.

_____: Mark Powellson & Ray Riegert (szerk.): *The Lost Gospel Q: The Original Sayings of Jesus*. Soho Press, 1996.

_____: & N. T. Wright. *The Meaning of Jesus: Two Visions*. San Francisco, Harper Collins, 1999.

_____: *Meeting Jesus Again for the First Time: The Historical Jesus and the Heart of Contemporary Faith*. San Francisco, Harper Collins. 1994.

Cain, Marvin F.: *Jesus the Man: An Introduction for People at Home in the Modern World*. Santa Rosa, Polebridge Press, 1999.

Cameron, Ronald D.: *The Other Gospels: Non-Canonical Gospel Texts*. Philadelphia, Westminster Press, 1982.

_____: *Sayings Traditions in the Apocryphon of James*. Harvard Theological Studies 34. Philadelphia, Fortress Press, 1984.

Chilton, Bruce: *A Galilean Rabbi and His Bible. Jesus' Use of the Interpreted Scripture of His Time*. Wilmington DE, Glazier, 1984.

_____: *God in Strength: Jesus' Announcement of the Kingdom*. Studien zum Neuen Testament und seiner Umwelt 1. Freistadt, Plohl, 1979

_____: *Jesus' Prayer and Jesus' Eucharist: His Personal Practice of Spirituality*. Harrisburg, Trinity Press International, 1997.

_____: *Profiles of a Rabbi. Synoptic Opportunities in Reading about Jesus*. Brown Judaic Studies 177. Atlanta, Scholars Press, 1989.

_____: *Pure Kingdom: Jesus' Vision of God*. W.B. Eerdmans, 1996.

_____: *Targumic Approaches to the Gospels. Essays in the Mutual Definition of Judaism and Christianity*. Studies in Judaism. Lanham MD, University Press of America, 1986.

- _____: *The Temple of Jesus: His Sacrificial Program within a Culture of Sacrifice*. University Park PA, Pennsylvania State University Press, 1992.
- Crossan, J. Dominic. *The Birth of Christianity : Discovering What Happened in the Years Immediately After the Execution of Jesus*. San Francisco, Harper Collins, 1998.
- _____: *The Cross that Spoke: The Origins of the Passion Narrative*. San Francisco, Harper Collins, 1988.
- _____: *The Dark Interval: Towards a Theology of Story*. Sonoma, Polebridge Press, 1988.
- _____: *The Essential Jesus: What Jesus Really Taught*. San Francisco, Harper Collins, 1995.
- _____: *Four Other Gospels: Shadows on the Contours of Canon*. Sonoma, Polebridge Press, 1992.
- _____: *The Historical Jesus: The Life of a Mediterranean Jewish Peasant*. San Francisco, Harper Collins, 1992.
- _____: *In Fragments: The Aphorisms of Jesus*. San Francisco, Harper & Row, 1983.
- _____: *In Parables: The Challenge of the Historical Jesus*. Sonoma, Polebridge Press, 1992.
- _____: *Jesus. A Revolutionary Biography*. San Francisco, Harper Collins, 1994.
- _____: *Who Killed Jesus? Exposing the Roots of Anti-Semitism in the Gospel Story of the Death of Jesus*. San Francisco, Harper Collins, 1995.
- Fortna, Robert T.: *The Fourth Gospel and Its Predecessor. From Narrative Source to Present Gospel*. Philadelphia, Fortress Press, 1988.
- Funk, Robert W. *Honest to Jesus. Jesus for a New Millennium*. San Francisco, Harper Collins, 1996.
- _____: *Jesus as Precursor*. Sonoma, Polebridge Press, 1994.
- _____: *New Gospel Parallels Vol 1,2. Mark*. Sonoma, Polebridge Press, 1990.
- _____: *Parables and Presence*. Philadelphia, Fortress Press, 1982.
- _____: *The Poetics of Biblical Narrative*. Sonoma, Polebridge Press, 1988.
- Geering, Lloyd: *Faith's New Age: A Perspective on Contemporary Religious Change*, 1980.
- _____: *God in the New World*, 1968.
- _____: *In the World Today*, 1988.
- _____: *Resurrection - A Symbol of Hope*, 1971.
- _____: *Tomorrow's God: How We Create Our Worlds*, 1994.
- _____: *The World to Come: From Christian Past to Global Future*. Santa Rosa, Polebridge Press, 1999.
- Harris, Stephen L.: *The New Testament: A Student's Introduction*. Mountain View CA, Mayfield, 1998.
- _____: *Understanding the Bible*. Mountain View CA, Mayfield, 1999⁵.
- Hedrick, Charles W. *When History & Faith Collide: Studying Jesus*. Peabody MA, Hendrickson, 1999.
- _____ & Paul Mirecki: *The Gospel of the Savior: a New Ancient Gospel*. Santa Rosa, Polebridge Press, 1998.
- _____(szerk): *Nag Hammadi Codices XI, XII, XIII. (Nag Hammadi Studies 28)*. Leiden, Brill, 1988.
- _____: *Parables as Poetic Fictions. The Creative Voice of Jesus*. Peabody MA, Hendrickson, 1994.
- _____: *The Apocalypse of Adam. A Literary and Source Analysis*, 1980.
- Hills, Julian Victor: *Tradition and Composition in the 'Epistula Apostolorum'*. Harvard Dissertations in Religion 24. Minneapolis, Fortress Press, 1990.
- Jacobsen, Arland D.: *The First Gospel: An Introduction to Q*. Sonoma, Polebridge Press, 1991.
- King, Karen L. (szerk.): *Images of the Feminine in Gnosticism*, 1988.

- _____: *Revelation of the Unknowable God: Allogenes (Nag Hammadi Codex XI,3)*. Santa Rosa, Polebridge Press, 1996.
- _____(szerk.) *Women and Goddess Traditions in Antiquity and Today*. Harrisburg, Trinity Press International, 1997.
- Kloppenborg, John S. (szerk.): *Conflict and Invention : Literary, Rhetorical, and Social Studies on the Sayings Gospel Q*. Trinity Press International, 1995.
- _____: *Excavating Q: The History & Setting of the Sayings Gospel*. Augsburg Fortress, 2000.
- _____: *The Formation of Q: Trajectories in Ancient Wisdom Collections*. Studies in Antiquity and Christianity. Philadelphia, Fortress Press, 1987.
- _____: *Q Parallels: Synopsis, Critical Notes & Concordance*. Sonoma, Polebridge Press, 1988.
- _____: Marvin W. Meyer, Stephen J. Patterson, Michael G. Steinhauser. *Q -Thomas Reader: The Gospels before the Gospels*. Sonoma, Polebridge Press, 1990.
- _____(szerk.) *The Shape of Q. Signal Essays on the Sayings Gospel*. Minneapolis, Fortress Press, 1994.
- _____: *Voluntary Associations in the Graeco-Roman World*. Routledge, 1996.
- Lüdemann, Gerd: *The Great Deception: What Jesus Really Said and Did*, Amherst, Prometheus, 1999.
- _____: *Heretics: The Other Side of Early Christianity*. Louisville, Westminster John Knox Press, 1996.
- _____: *The Resurrection of Jesus. History, Experience, Theology*. Minneapolis, Fortress Press, 1994.
- _____ & Martina Janssen: *Suppressed Prayers: Gnostic Spirituality in Early Christianity*. Harrisburg, Trinity Press International, 1998.
- _____: *The Unholy in Holy Scripture: The Dark Side of the Bible*. Louisville, Westminster John Knox Press, 1997.
- _____: *Virgin Birth? The Real History of Mary and Her Son Jesus*. Harrisburg, Trinity Press International, 1998.
- _____ & Alf Ozen: *What Really Happened to Jesus: A Historical Approach to the Resurrection*. Louisville, Westminster John Knox Press, 1995.
- Mack, Burton L.: *The Lost Gospel: the Book of Q & Christian Origins*. San Francisco, Harper SF, 1994.
- _____: *A Myth of Innocence: Mark & Christian Origins*. Philadelphia, Fortress Press, 1991.
- _____ & Vernon K. Robbins: *Patterns of Persuasion in the Gospels*. Sonoma, Polebridge Press, 1989.
- Meyer, Marvin W. & Harold Bloom: *The Gospel of Thomas : The Hidden Sayings of Jesus*. San Francisco, Harper Collins, 1992.
- Miller, Robert J.: *The Jesus Seminar and its Critics*. Santa Rosa, Polebridge Press, 1999.
- Patterson, Stephen J. *The Fifth Gospel: the Gospel of Thomas Comes of Age*. Trinity Press International, 1998.
- _____: *The God of Jesus: The Historical Jesus and the Search for Meaning*. Trinity Press International, 1998.
- _____: *The Gospel of Thomas and Jesus*. Sonoma, Polebridge Press, 1993.
- Robbins, Vernon K. (szerk.): *Ancient Quotes & Anecdotes: From Crib to Crypt*. Sonoma, Polebridge Press, 1989.
- _____: *Exploring the Texture of Texts : A Guide to Socio-Rhetorical Interpretation*. Harrisburg, Trinity Press International, 1996.
- _____: *The Tapestry of Early Christian Discourse: Rhetoric, Society and Ideology*. London, Routledge, 1996.
- Rousseau, John J. & Rami Arav: *Jesus and His World: An Archaeological and Cultural Dictionary*. Minneapolis, Fortress Press, 1995.

- Scott, Bernard Brandon: *Hear then the Parable: A Commentary on the Parables of Jesus*. Fortress Press, 1991.
- _____: *Hollywood Dreams and Biblical Stories*. Augsburg Fortress Press, 1994.
- _____: és mások: *Reading New Testament Greek: Complete Word Lists & Reader's Guide*. Peabody MA, Hendrickson, 1993.
- Spong, John Shelby: *Born of a Woman: A Bishop Rethinks the Birth of Jesus*. San Francisco, Harper SF, 1992.
- _____: *Here I Stand: My Struggle for a Christianity of Integrity, Love, and Equality*. San Francisco, Harper SF, 2000.
- _____: *Liberating the Gospels: Reading the Bible with Jewish Eyes*. San Francisco, Harper SF, 1996.
- _____: *Living in Sin? A Bishop Rethinks Human Sexuality*. San Francisco, Harper SF, 1988.
- _____: *Rescuing the Bible from Fundamentalism: A Bishop Rethinks the Meaning of Scripture*. San Francisco, Harper SF, 1991.
- _____: *Resurrection: Myth or Reality? A Bishop's Search of the Origins of Christianity*. San Francisco, Harper SF, 1994.
- _____: *Why Christianity Must Change or Die: A Bishop Speaks to Believers in Exile*. San Francisco, Harper SF, 1998.
- Tatum, W. Barnes: *In Quest of Jesus: Revised & Enlarged Edition*. Nashville, Abingdon Press, 1999.
- _____: *Jesus at the Movies: a Guide to the First Hundred Years*. Santa Rosa, Polebridge Press, 1998.

Jegyzetek:

- ¹ Funk, Robert W.: „The Issue of Jesus” *Foundations and Facets Forum* 1/1 (1985). 7.
- ² Figyelemre méltó, hogy néhány zsidó és római írás tesz említést Jézusról, azonban jézusi mondás a korabeli nem-keresztény irodalomban nem fordul elő.
- ³ The Five Gospels alapján, 36-37
- ⁴ Tamás 97,1-4: „Az (Atya) királysága hasonló egy asszonyhoz, aki liszttel teli korsóval hosszú útra megy. A korsó füle letörik, a liszt mögötte az úton elszóródik. Nem vette észre, semmit sem tudott a bajról. Amikor hazaért, letette a korsót, és üresen találta.”
- Tamás: 98,1-3: „Az (Atya) királysága hasonló egy férfihez, aki erős embert akart megölni. Otthon kardot ránt és beledöfi a falba, hogy lássa, elég erős-e; ezután öli meg az erőset.” (Vanyó László fordítása, *Az öskeresztény egyház irodalma*, Budapest, 1997)
- ⁵ Mk 15,34; Lk 23,34.43.46; Jn 19,26-29
- ⁶ Funk, Robert W., Roy W. Hoover, and the Jesus Seminar: *The Five Gospels: The Search for the Authentic Words of Jesus*. New York, Macmillan, 1993, 36.
- ⁷ Marcus Borg, a Szeminárium egyik oszlopos tagja szerint a gyakorlatban „a szürke gyakran a 'nem vagyok biztos' álláspontként működött”. Ugyanakkor a szürke pozitívabb értelmezése mellett szól az, hogy ellentmondásos szavazatok esetén néhány fekete szavazat gyakran szürkévé változtatta a többség által egyébként piros vagy rózsaszín szavazatot. Például a Mt 21,28-31-ben található két fiú példázata szürkeként jelenik meg, holott a szavazatoknak mindössze 11 százaléka volt szürke (32 százalékos fekete és 58 százalékos rózsaszín vagy piros mellett).
- ⁸ Borg, Marcus J.: *Jesus in Contemporary Scholarship*. Valley Forge, Trinity Press International, 1994, 163.
- ⁹ Perrin, Norman: *Rediscovering the Teaching of Jesus*. New York, Harper and Row, 1967, majd egy évtized múlva: *Jesus and the Language of the Kingdom: Symbol and Metaphor in New Testament Interpretation*. Philadelphia, Fortress Press, 1976.
- ¹⁰ Perrin: *Rediscovering the Teaching of Jesus*. 39.
- ¹¹ Funk: *The Five Gospels*. 37.
- ¹² Borg: *Jesus in Contemporary Scholarship*. 163.

¹³ Powell: *Jesus as a Figure in History*. 70.

¹⁴ Funk, Robert W., and the Jesus Seminar: *The Acts of Jesus: The Search for the Authentic Deeds of Jesus*, Harper San Francisco, 1998.

¹⁵ A kérdés részletes bemutatását lásd a Jézus-Szeminarium háttérintézménye, a Westar Institute által megjelenő *The Fourth R* folyóirat 7. és 8. (1994) számaiban.

¹⁶ Funk, Robert W. and the Jesus Seminar: *The Gospel of Jesus: According to the Jesus Seminar*. Santa Rosa, Polibridge Press, 1999

¹⁷ Lásd a könyvészetben.

¹⁸ Például Jézusnak az eszkatológiához való viszonyát kívánja ily módon tisztázni: Allison, Dale C., Borg, Marcus J., Crossan, John Dominic, Miller, Robert J., Petterson, Stephen J.: *The Apocalyptic Jesus. A Debate*. Polibridge Press, 2001.

¹⁹ Funk, Robert W. and the Jesus Seminar: *The Once and Future Jesus* (Lectures from the 1999 Once & Future Jesus Conference). Santa Rosa, Polibridge Press, 2000; *The Once and Future Faith* (Lectures from the 2001 Once & Future Faith Conference). Santa Rosa, Polibridge Press, 2001

²⁰ Powell: *Jesus as a Figure in History*. 72.

²¹ Blomberg, Craig: *Where Do We Start Studying Jesus? a Jesus under Fire: Modern Scholarship Reinvents the Historical Jesus* kötetben (Szerk: Michael J. Wilkins és P. Moreland, Grand Rapids, 1995, 17-51), amelyben több konzervatív álláspontot képviselő szerző foglal állást a Jézus-Szeminariumot és más mai történeti Jézus-kutatással foglalkozó cáfolandó a verbális inspiráció tana mellett.

²² Johnson, Luke Timothy: *The Real Jesus: The Misguided Quest for the Historical Jesus and the Truth of the Traditional Gospels*. Harper San Francisco, 1996. Éles, gyakran a személyeskedő hangnemet sem nélkülöző bírálata után arra a végkövetkeztetésre jut, hogy ha a hívek hitük valóságáráról akarnak meggyőződni, akkor jobb, ha egészen mellőzik a történeti Jézus kérdését, és inkább a bizonyosságtevők életét tartják szem előtt.

²³ Wright véleménye szerint a Szeminárium olyan éles karikatúrát állított a fundamentalizmus elé, hogy ez a törekvés már a Szemináriumot magát is fundamentalistává tette. „*Five Gospels but No Gospel: Jesus and the Seminar*”. *Crisis in Christology: Essays in Quest of Resolution*. Szerk: Farmer, William R. Dove Booksellers, 1995, 115-158.

²⁴ Wright mondja, hogy „a múlttól való szabadulás vágya még nem megfelelő alap ahhoz, hogy valaki másét átfarmáljuk” - „*Five Gospels but No Gospel: Jesus and the Seminar*”. 121.

²⁵ Funk: *Honest to Jesus*. 4.

²⁶ Powell idézi: *Jesus as a Figure in History*. 76⁵³

²⁷ Luke T. Johnson például arról beszél, hogy őt a média nyilvánosságának felhasználása készítette támadásra. Egyetért azzal, hogy gyakran egészen merész kérdéseket vitassanak meg a kutatók tudományos környezetben, de amikor az esti híradó szenzációkeltő felirata azt harsogja, hogy bibliai tudósok szerint Jézus nem ígérte visszatérését, akkor ezt már nem lehet szó nélkül hagyni - *The Real Jesus*. 14.

²⁸ A média kérdésével kapcsolatos nyilatkozatokat Niebuhr Gustav közli: „*The Jesus Seminar Courts Notoriety*”. *Christian Century*. November 23, 1998, 1061-62.

²⁹ Lásd a 3. jegyzet

³⁰ Itt a *criterion of dissimilarity*-ről van szó, amelynek bevezetése Kässemann nevéhez fűződik.

³¹ Vladár Gábor: *Az Újabb Jézus-irodalom mérlege*. Mérleg, 2000/4 (36. évf.), 457.

³² Miller, Robert J. (szerk.): *The Complete Gospels: Annotated Scholars Version*. Harper San Francisco, 1994², 302.

³³ Czire Szabolcs: *Ha egy kutató őszinte Jézushoz. Robert Funk és a második reformáció*. Keresztény Magvető, 2001/1-2. szám, 37-54

³⁴ Borg: *Jesus in Contemporary Scholarship*. 143-200.

³⁵ Powell: *Jesus as a Figure in History*. 81.

³⁶ Uo. 81.

JÓB FEDDHETETLENSÉGÉNEK/ INTEGRITÁSÁNAK KÉRDÉSE

„Csak hírből hallottam rólad, de most saját szememmel láttalak.” (Jób 42,5)

1. Szakirodalmi háttér

Jób könyve olyannyira szokatlan és „pszichologizáló” a maga fizikai, mentális, közösségi, kulturális és intellektuális szenvedés-ábrázolásával, hogy nehéz megsejteni, vajon milyen következtetéseket is kívánt a szerző mindebből levonni, állapítja meg összefoglalásként Norman Gottwald. (Gottwald, 1985: 578)

Az értelmezők és kutatók legtöbbször abban egyetért, hogy a könyv értelmezésében középponti jelentősége van Isten beszédének és Jób két válaszá-
nak (Perlode és Gilpin, 15; Rad 2000: I. 329 stb.), de azok értelmezési mi-
kéntje már megosztja a véleményeket. Ennek okát Habel elsősorban abban látja, hogy Isten szavai látszólag semmiféle kapcsolatot nem mutatnak a Jób és barátai közti párbeszédekkel.

Számos kérdést vet fel Jób könyve, amelyekre az olvasó választ várna Isten záró beszédében. Mégis alig bukkan fel ilyen, ha egyáltalán igen. Jób ügyének jellegzetes sajátosságai gondosan el vannak kerülve itt. Jób azon kérése, hogy Isten nevesítse ellene szóló vádjait, itt mintha meghaladott lenne. (Habel, 1992: 21)

Várható módon itt az értelmezések két ellentétes táborba sorakoznak. Egyesek szerint Isten válasza olyannyira védekező és Jób szenvedésétől mint központi témától annyira távol eső, hogy azt e vonatkozásban aligha lehet komolyan venni.¹ „Isten kizárólag Istenről beszél, figyelmen kívül hagyva Jób szenvedését”, vélekedik (Habel, 1992, 37)

A másik tábor szerint (pl. Tsevat, 1966: 73-106; Nicholson, 1995: 79, részben Rad, 2000: 329) Isten igenis megoldja Jób problémáját, de úgy, hogy „feloldja” azt.

Ezekben a beszédekben a megfizetés gondolata – amelyet mind Jób, mind barátai osztanak, mely szerint a világ az igazságosság elvén épül fel, jutalom és büntetésen – esik támadás alá azáltal, hogy kifejezésre jut: ez a világ valójában 'amorális', amelyben abszurdum az egyén tetteire morálisan válaszoló sorsra várakozni. (Nicholson, 1995: 79)

Hasonló megoldást javasol Rad is: *az olvasó számára meglepően hat, hogy Isten válasza Jób kérdésének tárgyától egészen eltérő dolgokról szól. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy burkoltan ne adna egyértelmű választ Jóbnak. ... A beszéd tehát elsősorban arra az emberi naivitásra felel, mely*